

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Lyytinen, Heikki; Lyytinen, Paula

Title: Miten tunnistat lapsen joka tarvitsee apua saavuttaakseen peruslukutaidon ja miten tuen häntä?

Year: 2015

Version: Published version

Copyright: © 2015 Suomen puhe-luki-yhdistys FinRA

Rights: In Copyright

Rights url: <http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en>

Please cite the original version:

Lyytinen, H., & Lyytinen, P. (2015). Miten tunnistat lapsen joka tarvitsee apua saavuttaakseen peruslukutaidon ja miten tuen häntä?. *Kielikukko*, 34(4), 2-5.

<http://www.parnet.fi/~finra/Kielikukko/Kielikukko%204%202015%20PDF.pdf>

Miten tunnistan lapsen joka tarvitsee apua saavuttaakseen peruslukutaidon ja miten tuen häntä?

Heikki ja Paula Lyytinen, Jyväskylän yliopisto

Osa 1: Tiiviste - nyrkkisäännöt

Tässä kaksiosaisessa artikkelisarjassa pyrimme kertomaan tärkeimmät opit, jotka olemme saaneet kahdesta tutkimushankkeestamme. Ensimmäinen niistä on ollut lukemaan oppimisen intensiivinen seurantatutkimus ja toinen oppimista tukevien menetelmien tutkimus. Näiden tuloksena on syntynyt Suomessa laajasti käytetty Ekapeli (ja nyttemmin ulkomailla käytettävässä Graphogame). Seurantatutkimuksessamme, joka tunnetaan maailmalla nimellä Jyväskylä Longitudinal study of Dyslexia (JLD), olemme seuranneet yli 15 vuoden ajan syntymästä murrosikään lapsia, joilla on suvussa kulkeva lukivaikeus. Sen tulosten kirvoittamana aloitimme reilut kymmenen vuotta sitten Ekapeli/Graphogame tutkimuksen vastauksena luonnolliseen ”so what” kysymykseen kerrottuamme, että vaikeuksia lukemaan oppimisessaan kohtaavat lapset voidaan tunnistaa vuosia ennen kouluikää. Tässä ennalta ehkäisevän tuen hankkeessamme olemme hahmottaneet keinoja, joilla lapselle saadaan tarjottua riittävät keinot tulevien vaikeuksiensa voittamiseen ennen kuin niistä ehtii koitua hänelle harmia. Molemmista tutkimuksista on nyt karttunut riittävästi havaintoja vakuuttavien käytännön neuvojen antamiseen, jotka tiivistän alla.

Tässä ensimmäisessä artikkelissa annamme ko. neuvot tiivistetysti. Seuraava lehden numeros-

sa, toinen osamme, esittelee kriittisille lukijoille tutkimushavainnot, joihin nuo neuvot perustuvat. Tiivistän ajan hengessä varhaista tunnistusta ja tukemista koskevat neuvomme kymmeneen ”pointtiin”.

Lukivaikeuksien varhainen tunnistus

1. Pienellä osalla lapsista on geneettisistä lähtökohdista (so. lähisuvussa ilmenee lukivaikeuksia) kumpuavia vaikeuksia oppia lukemaan seurauksena esim. siitä, ettei lapsi ole riittävän herkkä erottamaan äänimaailmaa lukemaan oppimisen edellyttämällä tavalla. Lukutaito opitaan painamalla mieleen kirjainten äännevästeet. Sitä varten oppijan on pystyttävä erottamaan äänteet toisistaan. Optimaalisessakin opetuksessa myös tavallisten lasten ensihaaste on erottaa akustisesti samankaltaiset äänteet (esim. /n/ ja /m/) ja viimeisenä opitaan erottamaan (so. kirjoittamaan oikein) lyhyt ja pitkä äänne. Näistä samoista vaikeuksista luki-riskilasten on tavallista vaikeampi päästä eroon.
2. Niillä lapsella, joilla on mainittu sukuriiski erityisesti se pienehkö alaryhmä, johon kuuluvien valmius ymmärtää ja tuottaa puhetta kehittyä myöhässä (so. vasta yli 2.5 v iässä) voi ilmetä vaikeuksia sekä lukutai-

- don perusteiden oppimisessa että luetun ymmärtämisessä. Viimemainittu etenkin, jos puheen kehityksen ongelmiin on kuulunut myös puheen ymmärtämisen viivästyminen.
3. Lapsi, jolle ei tallennu spontaanisti tavanomaisessa päivähoitoympäristössä muistiin kirjainten nimiä, kohtaa vaikeuksia lukutaidon myöhempienkin perusaskelten ottamisessa.
  4. Vaikeuksien kohtaaminen on hyvin ilmeistä, jos lapsi ei pysty kertomaan suomen kielessä yleisten kirjainten nimiä koulun alkaessa (myöskään pienen läpikäynnin jälkeen, jos ne eivät ole olleet kasvuympäristössä esillä). On syytä todeta, ettei kirjainten nimiä kuitenkaan pidä ottaa opettamisen kohteeksi. Käyvintä on sen sijaan luottaa alla kuvatun Ekapelin apuun joka harjoittaa suoraan kirjainten vastinänteitä, jotka lukemaan oppijan on opittava hallitsemaan lukutaitonsa lähtökohdaksi. Sen käytön opastus on tiivistetty varhaisen tuen nyrkkisääntöihin alla.
  5. Alkuvaikeudet lukutaidon perusteiden oppimisessa voivat toistua pyrittäessä toiminnallisen lukutaidon, eli ymmärtämiseen johtavan lukutaidon edellyttämään riittävään lukusujuvuuteen. Sujuvuuden saavuttamisen vaikeudet ovat erityisen todennäköisiä, jos
    - a) lapsen valmius nimetä tuttuja esineitä, numeroita, värejä ja/tai kirjaimia on poikkeuksellisen hidasta ja/tai
    - b) lapsi ei kiinnostu lukemisesta voidakseen lukemalla automatisoida taitoaan.
  6. Myös se, ettei alle kouluikäinen lapsi ole juuri lainkaan kiinnostunut siitä, että hänelle luetaan, voi antaa aihetta kannustaa lasta ennaltaehkäisevään peruslukutaidon harjoitteluun.
  7. Älylliset vaikeudet eivät ole lukemaan oppimisen esteitä, eli niitä ei kannata pitää luki-ongelmien ennustajina; lievästi kehitysvammainen saavuttaa peruslukutaidon oikealla harjoituksella lähes yhtä nopeasti kuin muutkin.
  8. Mikäli lapsi tuntee kirjaimet kouluun mennessään, eikä ole epätavallisen hidas nimelessään niitä paperille kirjoitetuista kirjainsarjoista, hän mitä todennäköisimmin oppii lukutaidon muut perusteet tyyppilliseen tapaan viimeistään kouluopetuksessa. Huomataan, että nykyään yli kolmannes lapsista oppii lukutaidon perusteet jo ennen kouluun tuloa.
  9. Mikäli havaitaan pienimpiäkään merkkejä siitä, että lapsella on jokin em. ”riskitekijöistä”, vaikka ilman sukutaustaakin, on niitä viisasta käyttää varoituksena, minkä perusteella on suositeltavaa valmistautua käyttämään oikea-aikaisesti alla kuvattua, ennalta ehkäisevää, pelinomaista harjoittelua. Se on ilmaiseksi tarjolla kaikille suomalaisille (ks. alla).
  10. Lukutaidon perusteet saattavat tulla opituiksi suhteellisen nopeasti hyvällä opettelulla tai Ekapelin käytöllä, mutta lapsi voi silti kohdata vaikeuksia lukutaidon päätavoitteen saavuttamisessa - lukemansa ymmärtämisessä, jos hän ei kiinnostu lukemisesta perustaidon opittuaan. Siinä tapauksessa taito ei voi automatisoitua riittävästi ja lukeminen jää hitaaksi. Pitkistä ja vaikeista lauseista on vaikea saada selvää, jos alku ehtii unohtua ennen kuin lukemisessa pääsee lauseen loppuun. Siinäkin tapauksessa on aihetta turvautua alla kuvattuun apuun 1. lk:lta lähtien. Sillä voi myös automatisoida lukutaitoa tavalla, joka näyttää kiinnostavan myös lapsia, jotka eivät kiinnostu lukemisesta spontaanisti.

Miten tuet lasta, jolle peruslukutaidon saavuttaminen on tavallista vaikeampaa?

1. Kuten sanottu, peruslukutaidon riskin ollessa esillä minkä tahansa edellä esiintuodun merkin perusteella, on viisasta kannustaa lasta ennaltaehkäisevään harjoitteluun kaikille Suomen lapsille tarjolla olevalla Ekapelillä (ks. www.lukimat.fi).
2. Kenellekään ei koidu vahinkoa, vaikka Ekapeliharjoittelu aloitettaisiin siinäkin tapauksessa, että varmoja riskin merkkejä ei ole tunnistettavissa. Tavanomaisesti oppiva lapsi saavuttaa peruslukutaidon hyvin pian harjoittelun alettua. Samalla harjoittelu toimii erittäin tehokkaana ”dynaamisen arvioinnin” menettelynä; so. ilmaisee vaikeuden asteen jos harjoittelu ei ala varsin välittömästi tuottaa tulosta.
3. Jo ennen sitä vaihetta, jolloin pelin edustamaa, ”fooniksiin” perustuvaa harjoittelua varten saavutetaan riittävä aivojen kypsyysaste – tyypillisesti ei ennen 6.5 vuoden ikää – lapselle lukeminen ja näin kiinnostuksen herättäminen kirjoitettuun kieleen, on apukeino, jota voi suositella aloitettavaksi heti kun lapsi osoittaa siihen vähäisintäkään halukkuutta. Erityisen tarpeen se on, jos lapsen kielen kehityksessä on em. tavalla ilmeneviä viivästymisen merkkejä.
4. Varsinainen lukutaidon harjoittelu kannattaa aloittaa vasta sitten kun lapsen aivot ovat kypsät lukemaan oppimisen kannalta ”optimaalisella” tavalla annettu harjoitteluun, eli em. fooniks-pohjaiseen harjoitteluun. Se tarkoittaa puhutun ja kirjoitetun kielen yhteyksien rakentamista lähtien kirjain-äännevastaavuuksista (suomenkaltaisissa johdonmukaisesti käyttäytyvissä kirjoitusjärjestelmissä). Sekin täytyy tehdä järjestelmällisesti, lapsen valmiuksien kehittymisen huomioivalla tavalla, aloittaen helposti toisistaan erotettavissa olevista äänneistä ja kirjaimista ja edeten siitä vaikeammin erotettavien kautta isompiin yksiköihin tunnistamiseen ja tunnistamisen automatisointiin.
5. Ekapeli soveltuu ennalta ehkäisyyn. Se adaptoituu lapsen lähtökohtaiseen osaamiseen ja sitten oppimisen kulun mukaisesti niin, että pelistä koitua kokemus on myönteinen. Sen perusteella suurin osa lapsen siinä saamista tehtävistä (so. kuulokkeista kuullun puhutun yksikön vastineeksi sopivan kirjoitetun yksikön valinnoista) onnistuu. Näin lapsi voi saada oppimiseen motivoitumisen kannalta välttämätöntä kokemusta onnistumisesta.
6. Ekapeli pystyy takaamaan hyvän oppimistuloksen, jos sitä käytetään ohjeen mukaisesti. Tärkeintä on saada riittävä määrä oppimiskertoja virkeässä tilassa ja suhteellisen lähemmäs opitun pysyvästi muistiin tallentumisen karttumisen takaamiseksi. Virkeä, oppimisen kannalta optimaalinen tila tar-

koittaa että harjoittelun tulee tapahtua lyhyinä jaksoina. Yli 10 minuutin ulottuva jatkaminen ei tuota enää tulosta. Tuossa iässä optimaalinen keskittyminen ei kestä pitkään. Mieleen tallentamisen kannalta toistojen tulee olla mahdollisimman lähekkäin. Siksi tulos on sitä parempi mitä useampia kertoja tuo 10 minuutin harjoittelujakso pystytään toistamaan saman päivän aikana ja jatkamaan tätä perättäisinä päivinä. Lyhyet jaksot pitävät samalla kiinnostustalla ja kyllästymisriskin alhaisena. Toisaalta kokemus edistymisestä toistuvien kertojen lähekkäisyyden kautta tulee konkreettisemmaksi ja kokonaisaika peruslukutaidon saavuttamiseen lyhenee niin, ettei siitä tule ongelmaa, vaikka harjoittelu aloitettaisiin vasta koulun alkupäivinä.

7. Harjoittelun vaikuttavuus paranee, jos lapsi toistaa ääneen sen mitä kuulee äänenä kuulokkeista, joiden tulisi olla hyvänlaatuiset.
8. Harjoittelua on hyvä jatkaa tarpeen mukaisesti, tavoitellen sitä, että lapsi pysyy etenemisessään luokkatovereidensa tasolla ja jatkaa siihen asti, että sanatunnistus alkaa olla sujuvaa. Harjoittelua on aihetta jatkaa ns. sujuvuusharjoittelulla, joka on tarjolla seuraavaksi vaiheeksi peruslukutaidon avauduttua, etenkin jos lapsi kokee että koulukokemuksen mukaan hän ei ole yhtä sujuva ääneen lukija kuin luokkatoverinsa. Useimmat Ekapelin käyttäjät haluavat jatkaa sujuvuusharjoitteluun, mikä on eduksi kenelle tahansa, mutta erityisen tarpeen, jos lukuharrastus ei ole lapsen päällimmäisen kiinnostuksen kohteita. Muistetaan että viimekädessä toiminnallisen lukutaidon oppimisen varmin tae on aktiivinen lukuharrastus, mikä parantaa luetun ymmärtämisen valmiuksia parantaessaan paitsi lukusujuvuutta niin myös sanavarasto.

9. Opettajan on hyvä herkistyä kannustamaan oppilaitaan Ekapeliharjoittelun käyttöön pienimmänkin riskin ilmaannuttua, aloittamalla harjoittelu koulussa, jotta sen jatkaminen kotona käy luontevasti.
10. Kun harjoittelu-aikaa on karttunut tunti, tulee vanhemmalle kysely, jossa hieman kartoitetaan oppimisen taustatekijöitä. Sen ja peliharjoittelusta koituvan dynaamisen arvion tuloksena voidaan suhteellisen hyvin ennakoita, miten kauan lapsi tarvitsee harjoittelua. Lapset joilla lukemaan oppimisen ongelma on erityisen vakava, voivat päästä lähiaikoina (2015–2016) Jyväskylän yliopistosta ja Niilo Mäki Instituutista saatavilla olevan korvauksettoman erityisen tuen piiriin ja tutkimuksiin, joilla ongelmaan pyritään löytämään sitä ainakin merkittävästi lieventävä apu riippumatta vaikeuksien asteesta.

Heikki Lyytinen, professori (emeritus), UNESCO Chair on Inclusive Literacy Learning for All

Paula Lyytinen, professori (Kehitys ja kasvatuspsykologia, emerita)